

Cervantes, Menard in Borges

Roger Chartier

Collège de France, Pariz, Francija
chartier@ehess.fr

Razprava obravnava Borgesovo zgodbo »Pierre Menard, avtor Kihota« z biografskega, autobiografskega, alegoričnega, kritičnega, estetskega in bibliografskega gledišča. V vseh teh kontekstih se zgodba izkaže za bodisi eksplicitno ali pa implicitno samonanašalno, saj v vsej primerih bere sebe v razmerju do svojega avtorja, izdaje in bralstva.

Ključne besede: Borges, Jorge Luis / *Don Kibot* / Cervantes / branje / fikcija / pastiš

UDK 821.134.2(82).09Borges J.L.

Moja namera, da bi povedal kaj novega o zgodbi, ki je nedvomno eno najbolj komentiranih, analiziranih in interpretiranih besedil 20. stoletja, je precej brezupna.

Vseeno moram poskusiti. Tega se bom lotil s pristopom, ki ga je uporabljala sholastika, namreč z odkrivanjem sedimentiranih smislov v »Pierru Menardu, avtorju Kihota«, zgodbi, ki jo je Borges označil za »halfway house between the essay and the true tale«, »vmesni korak med esejem in pravo zgodbo« (Borges in di Giovanni, 'An Autobiographical' 171). Razlika bo v tem, da v nasprotju s sholastiki svojega branja ne bom utemeljil na štirih svetopisemskih smislih (zgodovinskem, analogičnem, moralnem in anagogičnem), temveč bom iz »Pierra Menarda« izluščil šest drugih smislov: biografskega, reflektivnega, alegoričnega, kritičnega, estetskega in bibliografskega.

1. Prvi smisel je biografski. Zgodba je bila objavljena v maja 1939 reviji *Sur*, nato pa leta 1941 vključena v knjigo z metaforično botaničnim naslovom à la Antonio de Torquemada: *El jardín de senderos que se bifurcan* (*Vrt razcepljenih stež*). V spisu »An Autobiographical Essay« (»Avtobiografski esej«), ki ga je narekoval Normanu Thomasu di Giovanniju, je Borges zgodbo povezal z nezgodo z dne 24. decembra 1938, po kateri je obležal brez zavesti in sposobnosti govora:

It was on Christmas Eve of 1938 – the same year my father died – that I had a severe accident. I was running up a stairway and suddenly felt something brush my scalp. I had grazed a freshly painted open casement window. In spite of first-aid treatment, the wound became poisoned, and for a period of a week or so I lay

sleepless every night and had hallucinations and high fever. One evening, I lost the power of speech and had to be rushed to the hospital for an immediate operation. Septicemia had set in, and for a month I hovered, all unknowingly, between life and death. (Much later, I was to write about this in my story "The South.") When I began to recover, I feared for my mental integrity. [...] A bit later, I wondered whether I could ever write again. I had previously written quite a few poems and dozens of short reviews. I thought that if I tried to write a review now and failed, I'd be all through intellectually but that if I tried something I have never really done before and failed at that it wouldn't be so bad and might even prepare me for the final revelation. I decided I would try to write a story. The result was "Pierre Menard, Author of *Don Quixote*." (Borges in di Giovanni, 'An Autobiographical' 170–171)

(Na božični večer leta 1938 – tega leta mi je umrl oče – sem doživel hudo nesrečo. Drvel sem dol po stopnicah in nenadoma začutil, da me je nekaj podrgnilo po glavi. Udaril sem ob pred kratkim prebarvano okensko krilo. Kljub prvi pomoči se je rana inficirala in ves teden sem s halucinacijami in visoko vročino bedel v postelji. Neke noči pa niti govoriti nisem več mogel in morali so me odpeljati v bolnico na nujno operacijo. Imel sem sepso in ves mesec sem se boril med življenjem in smrtjo. Precej pozneje sem to izkušnjo opisal v zgodbi »Jug«. Ko sem začel počasi okrevati, sem se zbal, da sem izgubil vse umske sposobnosti. [...] Čez čas sem se začel spraševati, ali bom še lahko kdaj pisal. Dotlej sem napisal že precej pesmi in desetine kratkih recenzij. Zdelo se mi je, da bo, če v tistem trenutku poskusim napisati recenzijo in pri tem pogorim, to moj umski konec, če pa poskusim napisati nekaj, česar doslej še nisem, in pri tem pogorim, ne bo tako hudo in me bo to celo utrdilo ter pripravilo na končno razkritje. Odločil sem se torej napisati zgodbo. Nastal je »Pierre Menard, avtor Kihota«.)

Fikcija o pisatelju, ki izvirno ustvarjanje zamenja za ponovno izmišljanje že napisanega dela, je torej nekakšno obrnjeno ogledalo usode Borgesa, ki se je lotil preskušanja svojih zmožnosti pisanja tako, da je žanre, v katerih se je že poskusil (poezijo, recenzije, članke), zamenjal za literarni žanr, v katerem ni še nikoli pisal: za nekaj, kar ni ne esej ne zgodba – ali pa je oboje hkrati.

2. Ob tem se odpira možnost drugega, avtobiografskega branja. V tem oziru je zgovoren katalog devetnajstih knjig, ki sestavljajo »[v]idno delo« (»[l]a obra visible«) (Borges, »Pierre Menard, avtor« 23; »Pierre Menard, autor« 444) Pierra Menarda – kakor sholastika Bogu pripisuje devetnajst atributov. Katalog namreč na ludističen način povzema Borgeso bibliografsko izkušnjo iz časa, ko je bil zaposlen kot glavni pomočnik v knjižnici revnega predela Buenos Airesa, zadolžen predvsem za razvrščanje in katalogizacijo dotlej knjižnično neobdelanih knjig. Vsa dela, ki jih je napisal Pierre Menard, so besedila, ki bi jih lahko napisal tudi Borges, in so pastiši njegovih lastnih del. Tako v bibliografiji Pierra Menarda naletimo na avtorje, dela in teme, ki so Borgesa spremljali pred letom 1939 in po

njem: *Ars magna generalis* Ramóna Llulla, univerzalno govornico Leibniza ali Wilkinsa, problem Ahila in želve, francoska pesnika Paul-Jeana Touleta in Valéryja. Tudi zapiski Pierra Menarda so podobni Borgesovim: »Recuerdo sus cadernos cuadriculados, sus negras tachaduras, sus peculiares símbolos tipográficos y su letra de insecto.« (Borges, »Pierre Menard, autor« 450 op. 1), »Spominjam se njegovih karirastih zvezkov, črnih prečrtavanj, posebnih tipografskih znamenj in drobčkane pisave.« (Borges, »Pierre Menard, avtor« 30 op. *)

Ta refleksivna razsežnost »Pierra Menarda« pa sega onkraj pastiša. V pogovorih z Jamesom Irbyjem iz leta 1962 (pogovori so bili objavljeni leta 1964 v zborniku *Cahier de l'Herne*, posvečenem Borgesu) Borges poudari, da so njegove zgodbe »le robni zapisi k drugim knjigam (Borges, *J. Luis Borges* 398). Tudi številna besedila, leta 1944 zbrana v *Namišljenostih*, so zato ponovno napisana obstoječa dela: *Martín Fierro* Joséja Hernándezza v »Koncu«, De Quincyjev *Juda Iškarijot* v »Treh razlagah Jude«, Kafkov »Prometej«; Kafkovo »Preobrazbo« je Borges prevedel leta 1938, tik za prevodi dveh knjig Virginie Woolf.

Toda Borges ni pisec zgodbe »Pierre Menard, avtor Kihota«. Besedilo je leta 1939 napisal Menardov prijatelj, ki je imel enake antiprotestantske, antisemitske in antiprostožidarske nazore kakor Menard. Borges namreč za bivališče Pierra Menarda ni po naključju izbral Nîmesa, mesta, ki so ga od druge polovice 16. stoletja naprej pestili konflikti med protestanti in katoliki. Prav tako ni naključje, da je besedilo izpod peresa Menardovega prijatelja opremljeno z letnico nastanka 1939, ko je bila zgodba tudi objavljena. Borges je prav dobro vedel, da je bilo politično gibanje Charlesa Maurrasa *Francoska akcija*, ki je s svojimi antisemitskimi in antirepublikanskimi prepričanji srdito napadalo vlado Ljudske fronte, ki jo je od leta 1936 naprej vodil Léon Blum, v Provansi zelo uspešno.

3. Mogoče je predlagati tudi alegorično branje »Pierra Menarda«. Na to je namignil tudi sam Borges, ko je leta 1967 v pogovoru z Georgesom Charbonnierjem rekel o Pierru Menardu tole:

Il y a chez lui un excès d'intelligence, un sens de l'inutilité de la littérature ; l'idée qu'il y a déjà trop de livres, que c'est un manque de politesse ou de culture que d'encombrer les bibliothèques avec des livres nouveaux ; une sorte de résignation enfin. (Charbonnier 111)

(V njem najdemo čezmerno bistrournost, občutek o neuporabnosti književnosti, misel, da obstaja preveč knjig in da trpanje knjižnic z novimi knjigami priča o pomanjkanju olike ali omike, navsezadnje pa v zgodbi srečamo tudi vdanost v usodo.)

Ponovno ustvarjanje *Don Kibota* – se pravi, že napisane knjige – lahko razumemo tudi kot alegorično podobo sveta, zasičenega s knjigami, sveta, ki se utaplja v knjigah. V tem smislu je »Pierre Menard« obrnjena podoba »Babilonske knjižnice« ali, bolje povedano: »Pierre Menard« je »pretirana potrto« (»depresión excesiva«), ki je prišla za navidezno »neizmerno srečo« (»extravagante felicidad«), »[k]o so razglasili, da hrani Knjižnica vse knjige« (»[c]uando se proclamó que la Biblioteca abarcaba todos los libros«) (Borges, »Babilonska« 52–53; »La Biblioteca« 468).

4. Kritično branje bi izpostavilo eksperimentalno razsežnost obravnavane zgodbe, ki se podobno kakor zgodba »Zrcalo in maska« sprašuje o variacijah smisla teksta, ki je v svoji dobesednosti sicer stalen. »Pierre Menard« spada skupaj s predgovoroma *Celestine* in *Don Kibota* v tisto družino besedil, ki razglabljajo o raznovrstnih prvinah, ki ustvarjajo različne smisle istega dela: denimo starost, življenjske okoliščine, razpoloženje bralstva in poslušalstva. Borges pa kot bistveno spremenljivko vpelje časovno razdaljo. V tem smislu je najslikovitejša izjava o »zgodovini, materi resnice« (»la historia, madre de la verdad«), katere smisel je od Nietzscheja ali Williama Jamesa naprej popolnoma drugačen:

Es una revelación cotejar el *Don Quijote* de Menard con el de Cervantes. Éste, por ejemplo, escribió (*Don Quijote*, primera parte, noveno capítulo):

... la verdad, cuya madre es la historia, émula del tiempo, depósito de las acciones, testigo de lo pasado, ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir.

Redactada en el siglo diecisiete, redactada por el »ingenio lego« Cervantes, esa enumeración es un mero elogio retórico de la historia. Menard, en cambio, escribe:

... la verdad, cuya madre es la historia, émula del tiempo, depósito de las acciones, testigo de lo pasado, ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir.

La historia, madre de la verdad; la idea es asombrosa. Menard, contemporáneo de William James, no define la historia como una indagación de la realidad sino como su origen. La verdad histórica, para él, no es lo que sucedió; es lo que juzgamos que sucedió. Las cláusulas finales – *ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir* – son descaradamente pragmáticas. (Borges, »Pierre Menard, autor« 449)

(Pravo odkritje doživimo, če primerjamo Menardovega in Cervantesovega *Don Kibota*. Cervantes je, na primer, napisal /*Don Kibot*, I. knjiga, 9. poglavje/:

... resnice, ki ji je mati zgodovina, ta tekmovavka časa, sbramba dejanj, priča preteklosti, zgled in svet sedanjosti, nauk za prihodnost.

To naštevanje, napisano v sedemnajstem stoletju s peresom »ničvrednega genija« Cervantesa, je preprosta retorična hvalnica zgodovine. Menard pa, obratno, zapiše:

... resnice, ki ji je mati zgodovina, ta tekmovalka časa, shramba dejanj, priča preteklosti, zglede in svet sedanjosti, nauk za prihodnost.

Zgodovina, mati resnice; misel je osupljiva. Menard, sodobnik Williama Jamesa, opredeljuje zgodovino ne kot iskanje resnice, temveč kot njen izvor. Zgodovinska resničnost zanj ni tisto, kar se je zgodilo; tisto je, za kar domnevamo, da se je zgodilo. Sklepni del – *zglede in svet sedanjosti, nauk za prihodnost* – je nesramno pragmatičen. /Borges, »Pierre Menard, avtor« 29–30/)

Pierre Bourdieu je nekoč izjavil: »Knjiga se spreminja, čeprav se ne spreminja, saj se spreminja svet.« (Bourdieu in Chartier 236) Borgesova zgodba je povsem prežeta s to idejo. Produkcijo smisla pripiše bralcu, branju, recepciji: »El texto de Cervantes y el de Menard son verbalmente idénticos, pero el segundo es casi infinitamente más rico.«; »Cervantesovo in Menardovo delo sta na besedni ravni istovetni, a slednje je skorajda neskončno bogatejše.« (Borges, »Pierre Menard, autor« 449; »Pierre Menard, avtor« 29) In tako vpeljuje temo o vnzajšnjem konstruiranju predhodnika:

Componer el Quijote a principios del siglo diecisiete era una empresa razonable, necesaria, acaso fatal; a principios del veinte, es casi imposible. No en vano han transcurrido trescientos años, cargados de complejísimos hechos. Entre ellos, para mencionar uno solo: el mismo Quijote. (»Pierre Menard, autor« 448)

(Napisati *Don Kihota* v začetku sedemnajstega stoletja je bil razumen, potreben, nemara usodnoten podvig; na začetku dvajsetega je skorajda nemogoč. Niso zaman pretekla tri stoletja, polna zelo zamotanih dogodb. Če med njimi navedemo le eno: sam *Don Kihot*. /»Pierre Menard, avtor« 28/)

Fikcija vabi k urjenju v anahronističnem branju:

Menard (acaso sin quererlo) ha enriquecido mediante una técnica nueva el arte detenido y rudimentario de la lectura: la técnica del anacronismo deliberado y de las atribuciones erróneas. Esa técnica de aplicación infinita nos insta a recorrer la *Odisea* como si fuera posterior a la *Eneida* y el libro *Le jardin du Centaure* de madame Henri Bachelier como si fuera de madame Henri Bachelier. Esa técnica puebla de aventura los libros más calmosos. Atribuir a Louis Ferdinand Céline o a James Joyce la *Imitación de Cristo* ¿no es una suficiente renovación de esos tenues avisos espirituales? (»Pierre Menard, autor« 450)

(Menard je /nemara nehote/ z novo tehniko obogatil zakrnelo in nepopolno ume-tnost branja: s tehniko premišljenega anahronizma in napačnega prisojanja. Ta tehnika, katere aplikacij je brez konca, nas napeljuje, da prelistamo *Odisejo*, kot da je kasnejša od *Eneide*, in knjigo *Kentavrov vrt* Madame Henri Bachelier, kot da bi jo napisala Madame Henri Bachelier. Ta tehnika siplje prigode v najbolj spokojne knjige. Mar ne obnovimo dovolj njenih pretanjenih duhovnih svaril, če pripišemo *Hoyo za Kristusom* Louisu Ferdinandu Célinu ali Jamesu Joyceu? /»Pierre Menard, avtor« 31/)

Alberto Manguel se spominja, kako zelo je Borges užival v tehniki anahronističnega branja:

Tovrstne subverzije so ga na moč zabavale. »Predstavljajmo si,« je govoril, »da je *Don Kibota* mogoče brati kot detektivski roman. *En un lugar de la Mancha, de cuyo nombre no quiero acordarme* ... [(Cervantes Saavedra, *Don Quijote* 27) *V nekem kraju v Manči, ki se njegovega imena ne maram spominjati* ... (Cervantes Saavedra, *Veleummi* 23.) – Prev. op.] Avtor trdi, da se ne želi spomniti imena vasi. Zakaj? Kateri ključ poskuša s tem zabrisati? Kot bralci detektivskega romana bi že morali nekaj posumiti, kajne?« In prasnil je v smeh. (Manguel 84)

5. Estetsko branje »Pierra Menarda« opredeljuje sleherno pisanje kot vselej že prepis(ov)anje. Pierre Menard se ne loti transkripcije *Don Kibota*, ne modernizira ga, ne istoveti se z njegovim avtorjem. Hkrati zavrača tako mehanično kopiranje dela kakor ustvarjanje sodobnega *Don Kibota* in jalov poskus biti Cervantes. Prizadeva si, da bi »v tujem jeziku ponovi[!] knjigo, ki že obstaja«, »en una idioma ajeno un libro preexistente« (Borges, »Pierre Menard, avtor« 30; »Pierre Menard, autor« 450). Od tod izhaja tudi skrajna in absurdna vrsta estetike literarnega ustvarjanja kot ponavljanja – estetike, za katero se zavzema Borges. V pogovoru z Georgesom Charbonnierjem Borges pove, da si ta zgodba prizadeva pokazati, »da ničesar ne iznajdemo, da delamo s spominom ali, ustrežnejše rečeno, da delamo v pozabii, «qu'on n'invente rien, qu'on travaille avec la mémoire ou, pour parler d'une façon plus précise, qu'on travaille dans l'oubli« (Charbonnier 113).

6. Estetika pisanja kot prepis(ov)anja odpira novo vprašanje in predlaga zadnje – bibliografsko branje. Pierre Menard ponovno ustvari *Don Kibota*. Toda katerega *Don Kibota*? *Don Kibota* iz kastiljske izdaje s konca 19. in z začetka 20. stoletja, ki jo je Menard bral v Nimesu? *Don Kibota* Garnierjeve izdaje, ki jo je Borges v Buenos Airesu bral kot otrok? *Don Kibota* izdaje *princeps*, ki jo je objavil Francisco de Robles in ki so jo tiskali v madridski tiskarni Juana de la Cueste ob koncu leta 1604 in v kateri manjka epizoda, kjer Sanču Pansi ukradejo osla in ga nato dobi nazaj? Ali pa poznejšo različico s Cervantesovimi dodatki za madridsko ponovno izdajo v letih 1605 in 1608? V teh različnih izdajah in številnih drugih pa Cervantesovo besedilo nikoli ni stalno. Včasih se spreminja celo njegov dobesedni pomen, v vseh primerih pa se spreminja njegova materialnost – namreč raba ločil, zapis besed, razdelki knjige, zapis na straneh, prisotnost ali odsotnost ilustracij. Na podlagi predpostavke, da je *Don Kibot* bil in bo vedno isti vse od Cervantesovega prvega zapisa naprej, Borges popolnoma odpravlja te neskončne variacije. Skok iz resničnosti v nemogoče sanje o delu, ki je vedno istovetno s seboj.

Prevedla Varja Balžalorsky

LITERATURA

- Borges, Jorge Luis, in Norman Thomas di Giovanni. »An Autobiographical Essay«. Borges, *The Aleph And Other Stories 1933–1969*. Ur. in prev. Norman Thomas di Giovanni v sodelovanju s Jorge Luisom Borgesom. New York: Bantam Books, 1971. 135–185.
- Borges, Jorge Luis. »Babilonska knjižnica«. Borges, *Izbrana dela: Namišljenosti*. Prev. Aleš Berger. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2001. 49–56.
- – –. »La Biblioteca de Babel«. Borges, *Obras completas 1923–1972*. Ur. Carlos V. Frías. Buenos Aires: Emecé editores, 1974. 465–471.
- – –. *J. Luis Borges*. Ur. Dominique de Roux in Jean de Milleret. Pariz: Éditions de L’Herne, 1964.
- – –. »Pierre Menard, autor del Quijote«. Borges, *Obras completas 1923–1972*. Ur. Carlos V. Frías. Buenos Aires: Emecé editores, 1974. 444–450.
- – –. »Pierre Menard, avtor Kihota«. Borges, *Izbrana dela: Namišljenosti*. Prev. Aleš Berger. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2001. 23–31.
- Bourdieu, Pierre, in Roger Chartier. »La lecture : une pratique culturelle«. *Pratiques de la lecture*. Ur. Roger Chartier. Marseille: Rivages, 1985. 217–239.
- Cervantes Saavedra, Miguel de. *Don Quijote de la Mancha*. Ed. Francisco Rico. Madrid: Alfaguara, 2004.
- – –. *Veleumni plemič don Kibot iz Manče*. Prev. Niko Košir. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1972.
- Charbonnier, Georges. *Entretiens avec Jorge Luis Borges*. Pariz: Gallimard, 1967.
- Manguel, Alberto. *With Borges*. Toronto: Thomas Allen Publishers, 2004.